

reviewing documents and analyzing them and is qualitative

Abstract

Recent political developments in Iraq in various political-security, cultural and economic fields have affected the relations of the Islamic Republic of Iran with this country. With the formation of the democratic process and the rise of the Shiites in the new Iraqi political system, Iran has achieved a good level of convergence with the Iraqi government, and in a way, the above developments have expanded Iran's sphere of influence and geopolitical territory. For this reason, understanding the context of strategic relations and the political strategy of the Islamic Republic of Iran in establishing political stability in Iraq can pave the way for these relations. What are the main research questions of the strategic relations and political strategy of the Islamic Republic of Iran in establishing and establishing political stability in Iraq (۲۰۰۳ to ۲۰۲۰)? The purpose of this study is to investigate the context of strategic relations and political strategy of the Islamic Republic of Iran in establishing and establishing political stability in Iraq (۲۰۰۳ to ۲۰۲۰). This research is a descriptive-analytical study based on collecting library information, reviewing documents and analyzing them and is qualitative. Findings show that the context of strategic relations and political strategy of the Islamic Republic of Iran in creating and establishing political stability in Iraq (۲۰۰۳ to ۲۰۲۰) components such as geopolitical, geoeconomic components, cultural components of Iran-Iraq relations, new Iraqi political structure Shiite geopolitics and Iran-Iraq relations are the formation of Terrorist group.

Keywords: Strategic relations Preparations Preparations of the political strategy of the Islamic Republic of Iran, Iraq

ماهنامه علمی (مقاله علمی-پژوهشی) جامعه شناسی سیاسی ایران، سال پنجم، شماره هشتم، آبان ۱۴۰۱، صص ۹۰۷-۸۹۷

<https://dx.doi.org/10.30510/psi.2022.327783.3047>

بسترهای روابط راهبردی و راهبرد سیاسی جمهوری اسلامی ایران در ایجاد و استقرار ثبات سیاسی در عراق (۲۰۰۳ الی ۲۰۲۰)

علیرضا زینالی اقدم^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۹/۹

دکتر محمد یوسفی جویباری^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۷

دکتر محمد قربانی گلشن آبادی^۳

چکیده

تحولات سیاسی جدید در عراق در زمینه‌های مختلف سیاسی - امنیتی و فرهنگی و اقتصادی، روابط جمهوری اسلامی ایران با این کشور را تحت تاثیر قرار داده است. با شکل‌گیری روند دموکراتیک و به قدرت رسیدن شیعیان در نظام سیاسی جدید عراق، ایران به سطح خوبی از همگرایی با دولت عراق دست یافته است و این تحولات موجب بهبود روابط ایران و عراق شده است. به همین دلیل شناخت بسترها و موانع روابط راهبردی و راهبرد سیاسی جمهوری اسلامی ایران در ایجاد و استقرار ثبات سیاسی در عراق می‌تواند راهگشای این مناسبات باشد. سوال اصلی پژوهش بسترها و موانع روابط راهبردی و راهبرد سیاسی جمهوری اسلامی ایران در ایجاد و استقرار ثبات سیاسی در عراق (۲۰۰۳ الی ۲۰۲۰) چه می‌باشند؟ و هدف پژوهش حاضر بررسی بسترها و موانع روابط راهبردی و راهبرد سیاسی جمهوری اسلامی ایران در ایجاد و استقرار ثبات سیاسی در عراق (۲۰۰۳ الی ۲۰۲۰) می‌باشد. این پژوهش از نوع مطالعات تحلیلی - توصیفی و از نوع کیفی می‌باشد. یافته‌ها نشان می‌دهد که بسترهای روابط راهبردی و راهبرد سیاسی جمهوری اسلامی ایران در ایجاد و استقرار ثبات سیاسی در عراق مولفه‌هایی مانند مولفه‌های ژئوپلیتیکی، ژئواکونومیک عراق، مؤلفه‌های فرهنگی روابط ایران و عراق، ساختار سیاسی جدید عراق، ژئوپلیتیک شیعه و روابط ایران و عراق، شکل‌گیری گروه‌های تکفیری - سلفی می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: بسترهای روابط راهبردی، روابط راهبردی، بسترهای راهبرد سیاسی جمهوری اسلامی ایران، عراق

^۱ دانشجوی دکترای روابط بین‌الملل، گروه روابط بین‌الملل، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

^۲ استاد یار گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل (نویسنده مسوول)، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

۱- مقدمه

تحولاتی که در عراق پس از سرنگونی صدام حسین بوجود آمد روابط جمهوری اسلامی ایران با این کشور را تحت تاثیر قرار داده است. عراق به عنوان کشور همسایه موقعیتی خاص در سیاستهای خارجی کشور ایران داشته است. همواره در سیاست های جمهوری اسلامی ایران جایگاهی خاص داشته است. کشور عراق به عنوان یک کشور صادر کننده نفت یکی از کشورهای مهم در منطقه خاورمیانه می باشد و همچنین به دلیل هم مرز بودن با کشور ایران بی ثباتی و عفر درونی در این کشور تاثیر زیادی بر امنیت و ثبات کشور ایران دارد. مذهب در صد بالایی از مسلمانان این کشور دارای مذهب شیعه می باشند که همین وضعیت باعث شباهت مذهبی بین دو کشور شده است و ساختار سیاسی منطقه را دچار تحول نموده است و قدرت ایران در روابط بین دو کشور را پر رنگ تر نموده است (درویشی، ۱۳۹۰). به دلیل عدم ثبات سیاسی در عراق گروه های مختلفی از قومیت ها شکل گرفته اند و هر کدام دنباله رو منافع خود در این کشور می باشند که همین موضوع رویکرد جمهوری اسلامی ایران را در این کشور تحت الشعاع قرار داده است. شاید مهمترین مشکل ایران در مدیریت تحولات عراق، ساختار اجتماعی پیچیده این کشور باشد. بعد از تحولات عراق و از بین رفتن رژیم بعث عراق، شیعیان و اقلیتهای کرد توانستند قدرت خود را در این کشور باز یابند که در راس قرار گرفتن آنها مناسبات و روابط را دچار تغییر و تحول ساخت. یکی دیگر از تحولات سیاسی ظهور گروهک های تروریستی بوده است که بر امنیت منطقه و ایران اثر داشته است (صادقی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۳۲).

در آغاز هزاره سوم و پس از سال ۲۰۰۳، قدرتهای مهم منطقه ای بنا بر الزامات سیاست خارجی خود، رویکرد خاصی نسبت به تحولات عراق داشته اند. در بین این کشورها، نگرش سه کشور ایران، عربستان سعودی و ترکیه به عنوان سه بازیگر مهم و همسایه عراق، در مورد این تحولات از اهمیت بالایی برخوردار است. از سویی ایران از ابتدا نگرشی در جهت مخالفت با یکجانبه گرایی آمریکایی و تهاجم به عراق داشته است. بعد از سقوط صدام، به عنوان مهمترین دشمن منطقهای ایران، این کشور تحولات جدید عراق را مثبت ارزیابی کرده و از استقرار دولت جدید این کشور حمایت کرده است. با شکلگیری روند دموکراتیک و به قدرت رسیدن شیعیان در نظام سیاسی جدید عراق، ایران به سطح خوبی از همگرایی با دولت عراق دست یافته است. با توجه به مسائل مطرح شده بررسی و مطالعه بسترها و موانع روابط راهبردی و راهبرد سیاسی جمهوری اسلامی ایران در ایجاد و استقرار ثبات سیاسی در عراق می تواند راهگشای سیاستگذاران باشد.

اهداف اصلی این پژوهش عبارت است از:

➤ بررسی بسترهای روابط راهبردی و راهبرد سیاسی جمهوری اسلامی ایران در ایجاد و استقرار ثبات سیاسی در عراق (۲۰۰۳ الی ۲۰۲۰)

سوالات و فرضیات پژوهش

سؤال پژوهش:

➤ بسترهای روابط راهبردی و راهبرد سیاسی جمهوری اسلامی ایران در ایجاد و استقرار ثبات سیاسی در عراق (۲۰۰۳ الی ۲۰۲۰) چه می باشند؟

فرضیه پژوهش:

➤ روابط راهبردی و راهبرد سیاسی جمهوری اسلامی ایران در ایجاد و استقرار ثبات سیاسی در عراق اثر گذار است.

۲- مطالعات داخلی و خارجی

داود وندی و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان تأثیرات متقابل منازعات ملی- منطقه بر دولت- ملت‌سازی ناقص در عراق، به تبیین روند متفاوت دولت- ملت‌سازی در عراق و بررسی انواع منازعات دامنه‌داری که مانع پیدایش دولتی کارآمد و ملتی منسجم در این کشور شده است پرداخته‌اند. نتایج آنها نشان می‌دهد رابطه‌ای دوسویه و معکوس بین این دو برقرار است. بدین مفهوم که روند ناقص دولت- ملت‌سازی منازعات متعددی را ایجاد کرده که به تداوم این روند معیوب و نهایتاً به تشدید و گسترش منازعات ملی- منطقه‌ای منجر شده است. اسدی و راستگو (۱۳۹۸) در پژوهشی که انجام دادند به مطالعه این مورد پرداختند که تحولات و تجزیه عراق چه اثراتی بر امنیت ایران داشته است. نتایج پژوهش آنها نشان داد که تجزیه عراق و اختلاق بین گروه‌های سیاسی، بوجود آمدن گروه‌های جدید ثبات و امنیت سیاسی ایران را دچار تهدید می‌نماید.

کامران و همکاران (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان محیط‌شناسی ژئوپلیتیکی ایران و عراق به بررسی شرایط، موقعیت و عوامل و ارزش‌های ژئوپلیتیکی دو کشور ایران و عراق و شناخت جایگاه دو کشور در این زمینه پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که این شرایط و ویژگی‌ها در ایران نسبت به عراق بسیار مطلوب‌تر و در برتری قرار دارد.

کیهان برزگر در سال (۱۳۸۵) در کتاب خود، بوجود آمدن عراق جدید را فرصتی استراتژیک برای ایران در تبدیل عراق به متحدی قابل اتکا می‌داند اما حضور نیروهای آمریکایی در عراق را مانعی جدی بر این مهم می‌داند. او در این کتاب روابط ایران و عراق را با توجه به عقبه پرتنش دو کشور ارزیابی می‌کند و با توجه به مشترکات ایران و عراق و همچنین اتخاذ سیاست‌های آمریکا نفوذ روابط بهتری را برای ایران و عراق پیش‌بینی می‌کند.

عبدالمجید مظفری (۱۳۹۰) در پژوهشی به بررسی رابطه به قدرت رسیدن شیعه در عراق و امنیت ایران می‌پردازد. او معتقد است تحولات جدید عراق گامی مثبت در جهت ثبات منطقه و امنیت ایران می‌داند و در این تحقیق با نگرشی واقع‌بینانه چشم‌انداز فوق‌مورد ارزیابی قرار می‌دهد و درصدد توصیف پیدایش یک تغییر راهبردی در روابط دو کشور است.

عزت‌الله عزتی و سهیلا نانوا (۱۳۹۰)، در پژوهشی روابط ایران و مشکلات احتمالی ایران در عراق را مورد بررسی قرار می‌دهد. همچنین بیان می‌نماید تحولات پیش‌آمده موجب تغییرات در سیاست این کشور شده، بوجود آمدن گروه‌ها و اقلیت‌های مختلف و قدرت‌طلبی آمریکا از مشکلات روابط ایران و عراق می‌باشد. در مقاله بیان می‌شود که از مشکلات بارز ایران در روابط با عراق وجود نیروهای بیگانه و دوم عدم قدرت برتر در این کشور و مشکل سوم قومیت‌گرایی می‌باشد. به این اشاره می‌کنند که با توجه به وضعیتی که عراق امروزه

دارد، بارزترین چالش های ژئوپولیتیکی فراروی ایران شامل: اول چالش ناشی از حضور نیروهای خارجی در عراق است و دوم چالش ناشی از خلاء قدرت در عراق است و سوم تهدیدات ناشی از قومیت‌گرایی می باشد.

کامران طارمی (۱۳۹۵) در پژوهشی که انجام داد به این نتیجه رسید که رویدادهای عراق پس از صدام، حول دو مسئله یا موضوع متمرکز می گردد، یکی تقلیل رابطه ایران و عراق به رابطه ایران و آمریکا در نتیجه این تحولات، و دیگری تلاش سیاست خارجی جمهوری اسلامی برای ارتقاء موقعیت شیعیان در وضعیت فعلی، که در حالت اول جمهوری اسلامی ایران به ایجاد مانع برای آمریکا در تکرار حمله‌ای مشابه عراق به ایران معطوف است و در حالت دوم عطف به آینده‌ی سیاسی عراق که با توجه به ویژگی‌ها و قرابت‌های فرهنگی جوامع شیعی دو کشور، می کوشد ضمن حفظ یکپارچگی عراق نقشی اساسی را در ساختار سیاسی این کشور ایفا نماید تا از رهاورد این موقعیت، تهدیدهای دیرینه عراق را در قبال ایران فروکش کرده و جای خود را به همکاری بیشتر بدهد.

۳- روش تحقیق

این پژوهش از نوع مطالعات تحلیلی- توصیفی و از نوع کیفی می باشد.

۴- یافته ها

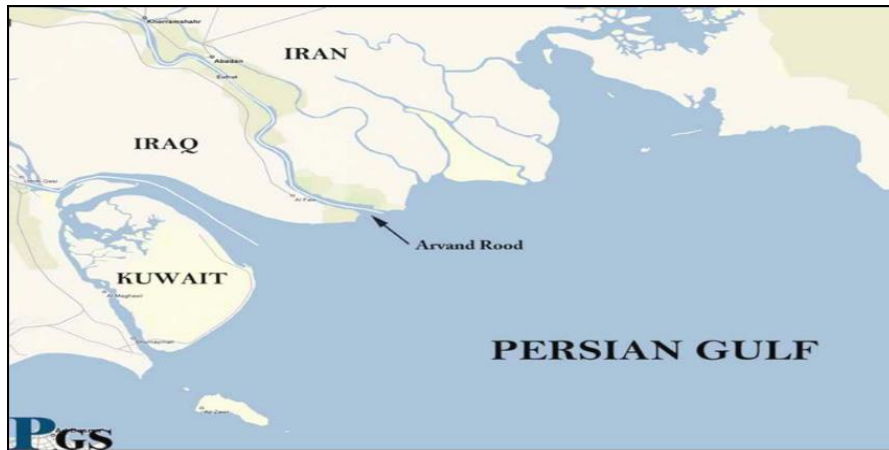
بسترهای روابط راهبردی ایران و عراق را می توان به مولفه هایی مانند مولفه های ژئوپلیتیکی، ژئواکونومیک عراق، مؤلفه های فرهنگی روابط ایران و عراق، ساختار سیاسی جدید عراق، ژئوپلیتیک شیعه و روابط ایران و عراق، شکل گیری گروه های تکفیری-سلفی می باشد که در ادامه به بررسی هر کدام از این مولفه ها پرداخته می شود.

وضعیت ژئوپولیتیکی هر کشوری آثار قابل توجهی بر اهمیت آن کشور دارد، زیرا ممکن است کشوری همجوار کشورهای بزرگتر از خود قرار داشته باشد که به کلی تحت الشعاع آنها قرار گیرد و اگر یک کشوری دارای قدرت زیادی باشد قطعاً بر وضعیت ثبات و امنیت همسایه های آن کشور اثرگذار می باشد (قوام، ۱۳۷۰: ۸۳؛ بهزادی، ۱۳۸۶). بررسی ساختار کشور عراق نشان داده است که ویژگی های موقعیتی و جغرافیایی از فاکتورهای مؤثر بر وضعیت سیاسی و اقتصادی آن کشور می باشد. برای شناخت موقعیت ژئوپولیتیکی این کشور باید موقعیت جغرافیای سیاسی این کشور را در بین همسایگان مشخص گردد. در شرق این کشور، کشور ایران واقع شده است. که در برهه های زمانی مختلف این هم جوار با عث بروز مشکلات و جنگ بین دو کشور شده است. در شمال کشور عراق کشور سوریه قرار گرفته است. کشور عراق و سوریه از گذشته تا کنون بر سر مسائلی همچون حزب بعث و مساله آب رود فرات و تقسیم آن بین خود و نحوه قطع لوله نفت توسط دولت دمشق با هم دچار چالش هایی بوده اند. که روابط آنها را دچار دستخوش تحولات ساخته است (مجتهدزاده، ۱۳۷۲: ۲۴۲). یکی دیگر از همسایه های عراق کشور ترکیه می باشد. روابط عراق و ترکیه هم دچار چالشهایی بوده است؛ یکی از مسائل بستن آب دجله توسط ترکیه بوده است که سعی نموده است از این منبع طبیعی به نفع خود استفاده نماید و این موضوع برای کشاورزان عراقی بسیار گران تمام شده است. یکی

دیگر از چالشها بین عراق و ترکیه این است که ترکیه خود را مالک مناطق نفتی اقلیم کردستان عراق می داند (جعفری ولدانی، ۱۳۷۴: ۷۰-۶۲).

در شمال غرب عراق با کشور اردن همسایه می باشد ولی یکی از چالشهایی که با این کشور داشته است این بوده که عراق به دلیل ناامن بودن اردن و حضور نیروهای اسرائیلی در این کشور نتوانسته از طریق این کشور مبادلات خارجی انجام دهد. در قسمت جنوب عراق با کشور عربستان همسایه می باشد. روابط عراق و عربستان هیچ دستاورد خاصی نداشته است چالشهای بین این دو کشور چه در زمان صدام و پس از آن از چند جنبه مورد بررسی قرار می گیرد. یکی از این موارد خ لوله نفتی مابین دو کشور بوده است که در زمان جنگ کویت مسدود شده است. بعد از اینکه کشور عراق از بسیاری از همسایگان خود ناامید شد کشور ایران را به دلیل ثبات و امنیت بالا به عنوان فراهم کننده منافع ژئوپولیتیکی در منطقه انتخاب نمود. عراق از طریق خط کرانه ای بسیار کوتاه به خلیج فارس دسترسی دارد که همین موضوع توانایی عراق را از لحاظ اقتصادی و نظامی کاهش داده است. دسترسی کوتاه عراق به خلیج فارس باعث شده است تا دسترسی برای وسعت پایانه ها و تاسیسات نفتی عراق نیز در محدودیت قرار بگیرد و حتی برای گسترش کارآیی بندر فاو، عراق ناگزیر است که پایانه های نوین خود را در فاصله ای نسبتا طولانی در آب های خلیج فارس گسترش دهد؛ تاسیساتی چون بندر البکر و الامیه در فاصله ۱۲ مایلی کرانه های عراق، در آب های خلیج فارس به وجود آمده اند. در سال ۱۹۷۲، هنگامی که عراق با امضای قرارداد دوستی - همکاری و دفاعی پانزده ساله با شوروی، تأسیس یک پایگاه دریایی را در منطقه تدارک دید چاره ای جز انتخاب ام القصر برای این مقصود نداشت (مجتهدزاده، ۱۳۷۲: ۲۴۳).

شکل شماره ۱: تنگنای ژئوپولیتیکی عراق

منبع: http://visibleearth.nasa.gov/view_set.php?categoryId=۲۱۱۴

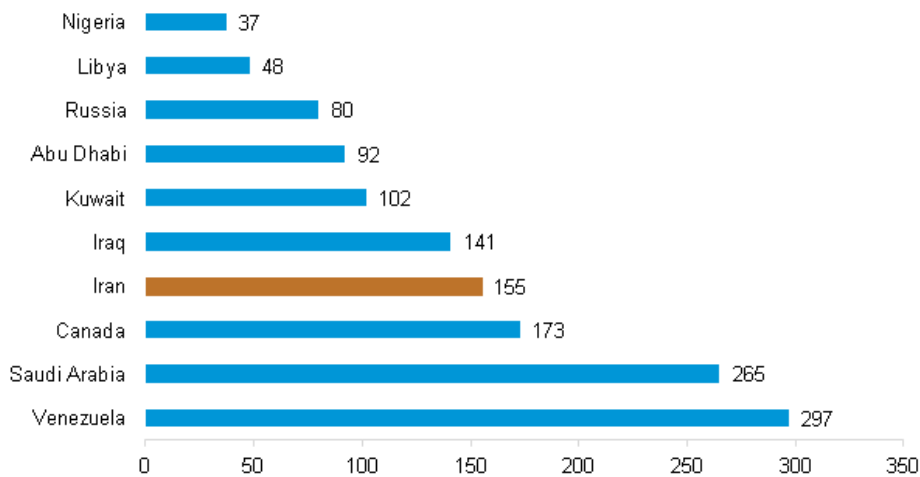
به طور اجمال، می توان این گونه نتیجه گیری نمود که عراق سعی نموده است از سیاست انطباق جمعی با در نظر گرفتن محیط اطراف خود بوده است که این استراتژی جز یکی از رفتارهای سایست خارجی محافظت گونه و تبلیغاتی می باشد (سریع القلم، ۱۳۷۴: ۳۹۲). یکی دیگر از مولفه های بسترهای روابط راهبردی ایران و عراق موقعیت ژئواکونومیک عراق می باشد. مطالعه ژئواکونومیک به بررسی فاکتورهای و زیرساخت های اقتصادی، ذخایر نفتی، منابع آبی و طبیعی می پردازد که سیاستها و عملکردهای برنامه ریزان و سیاستگذاران بر سر بدست آوردن این منابع در ساختار آنها تاثیر زیادی می گذارد (مجتهدزاده، ۱۳۷۲: ۱۲۸). در اینجا هدف از

وضعیت ژئواکونومیک عراق بیشتر منابع نفتی این کشور می باشد. ذخایر نفت عراق تا پایان سال ۲۰۱۴ بالغ بر ۱۴۱ میلیارد دلار بوده است که ۱۱ درصد از کل ذخایر جهانی نفت را شامل می شود (نمودار ۱). عراق همچنین دارای ۱۱۰ میلیارد فوت مکعب گاز است. چشم انداز صادرات نفت عراق تا سال ۲۰۳۰ بالغ بر هشت میلیون بشکه در روز خواهد بود (نمودار شماره ۲). یکی از چالشهایی که در این زمینه وجود دارد این است که در پی بالا رفتن استخراج نفت، و فروش آن درآمدهای رانتهی در این کشور افزایش خواهد یافت که این امر می تواند با توجه به عدم ثبات و امنیت در این کشور و ظهور و بروز گروهکهای مختلف موجب افزایش خرید و فروش تسلیات نظامی شود که همین امر ثبات و امنیت کشور ایران را به دلیل هم جواری با این کشور به مخاطره می اندازد.

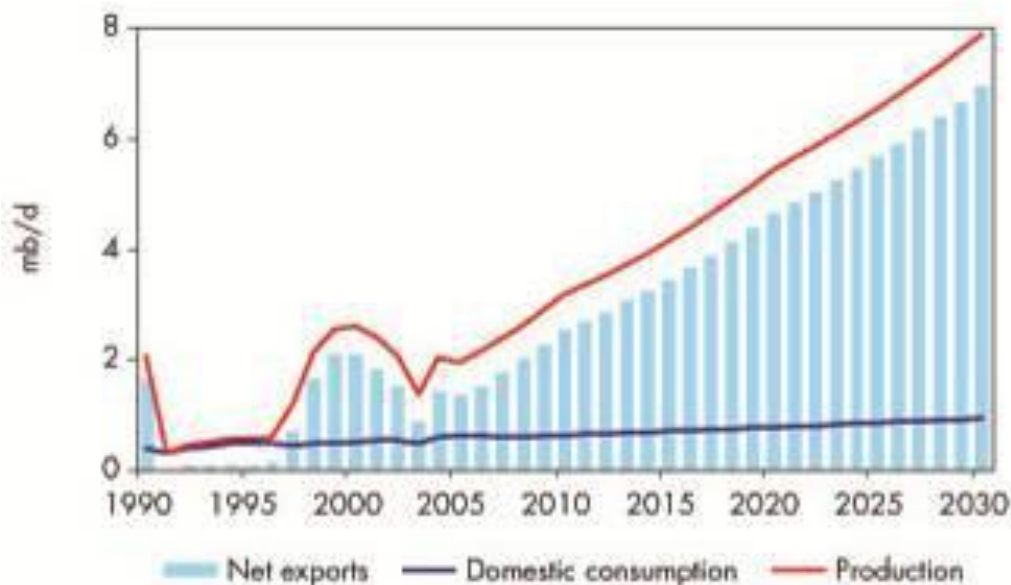
نمودار شماره ۱: میزان ذخایر اثبات شده نفت ایران و عراق در مقایسه با سایر کشورهای جهان

Largest proven reserve holders of oil, January 2013

billion barrels

Source: Oil and Gas Journal

نمودار شماره ۲: چشم انداز تولید نفت عراق (۱۹۹۰-۲۰۳۰)

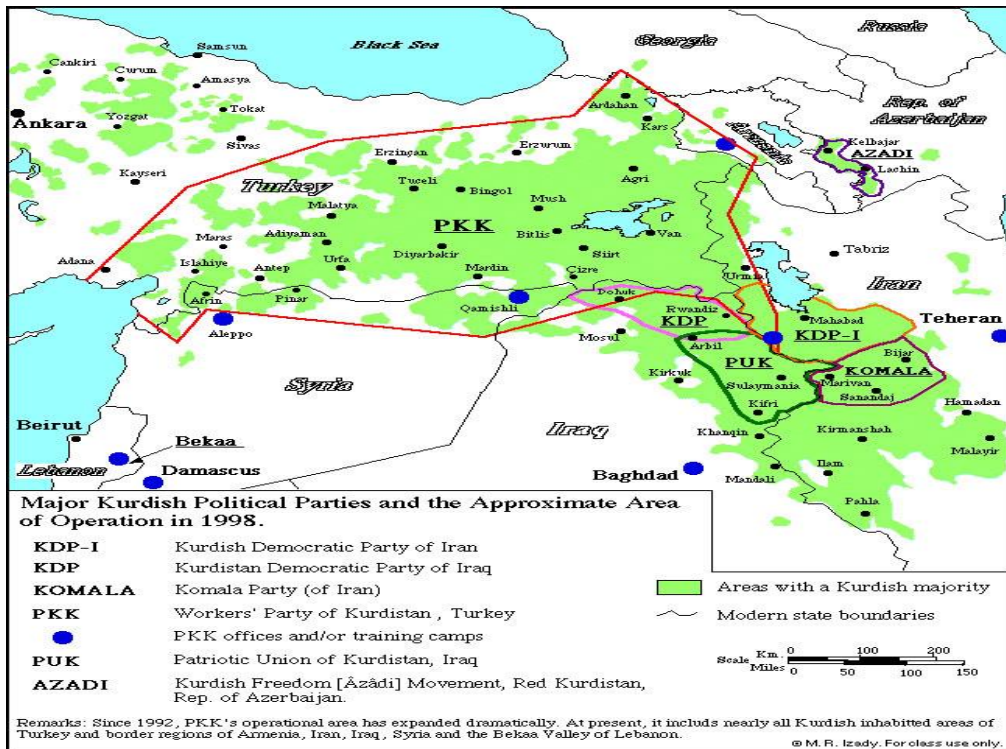
با همه مواردی که اشاره شد کشور عراق علیرغم دسترسی به منابع عظیم نفتی بخاطر مسائل ژئوپولیتیکی برای انتقال نفت خود به بازارهای بین المللی با محدودیت هایی دست به گریبان است. و به دلیل اشتراک مالکیت

رودخانه اروند رود بین ایران و عراق امنیت نفتکش های عراق تامین شده است و نیاز به گسترش و بهبود روابط ایران و این کشور می باشد (صادقی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۴۳). از دیگر از مولفه ها، مولفه فرهنگی روابط ایران و عراق می باشد.

کانون فرهنگی شیعیان عراق، شهرهای نجف، کوفه، کربلا، کاظمین و سامرا و بصره است (کاظمی دینان، ۱۳۸۸: ۹۵). در این میان نجف اشرف از اهمیت فرهنگی - سیاسی بسزایی برخوردار است چرا که کانون مهم تحصیلات مذهبی تشیع به شمار می رود (نفیسی، ۱۳۶۴: ۳۴). یکی از شهرهای مذهبی مهم که کانون تردد شیعیان می باشد که به دلیل اینکه مرقد مطهر امام اول در آنجا واقع شده و محل تجمع عالمان دینی و به دلیل وجود وادی السلام در این قسمت دارای اهمیت می باشد (جعفریان، ۱۳۸۵: ۱۸۳).

قومیت ها و مذاهب بیشتر در دو قسمت عراق سکونت دارد. اکثریت شیعیان این کشور بیشتر در منطقه جنوبی عراق زندگی می کنند ولی در قسمت شمال آن مذهب تسنن ساکن می باشند و کردها نیز در قسمت باختری حضور دارند (نادری، ۱۳۸۶: ۵). در زمان سلطه صدام بر عراق شیعیان در محدودیت قرار گرفته بودند و هیچ مشارکت سیاسی در کشور نداشتند و قدرتهای منطقه ای و بین المللی نیز از این استراتژی حمایت می نمودند ولی اکنون بعد از پایان یافتن بحرانها در عراق دوباره قدرت به شیعیان برگشته است (حسینی، ۱۳۸۷: ۸۷). به قدرت رسیدن شیعیان باعث شد کشور عراق دچار تحول عظیمی شود و نقش آن در خلیج فارس تغییر نماید. یکی از این تحولات گسترش پتانسیل و قابلیت بهبود روابط بین ایران و عراق و حتی سایر کشورهای منطقه می باشد (کوبا^۱، ۲۰۰۴: ۱۴۱). و عراق زمینه ساز بهبود و گسترش روابط ایران و سایر کشورهای عرب و شیعه شده است (برزگر، ۱۳۸۶: ۶۰). یکی دیگر از شاخصه هایی که منجر به بهبود روابط دو کشور شده است اشتراکات تاریخی و مذهبی می باشد (چوخاچی زاده مقدم و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۵۸). از دیگر مولفه ها مناسبات قوی ایران با اقوام کرد ساکن در عراق می باشد. یکی دیگر از قومیت ها که مثل شیعیان در زمان صدام در سرکوب و تبعضی قرار داشت کردها بودند و آنها نیز در تصمیم گیری ها سیاسی هیچ نقش فعالی در عهده نداشتند. یکی از سیاستهای صدام، عربی نمودن مناطق کرد نشین بود به همین دلیل اقدام به یکپارچه سازی کردها نمود که همین موضوع باعث تضعیف این قومیت شد همچنین دو زب کردستان عراق شامل حزب دموکرات و حزب اتحادیه میهنی را با ترفندهای مختلف سیاسی تضعیف نمود. بعد از اشتباهات مکرر صدام و هجوم به کشور کویت کردها طبق کنوانسیون شورای امنیت به ویژه قطعنامه ۶۸۸ که این موضوع را بیان می داشت که ورود نیروهای نظامی عراق به مناطق شمالی و جنوبی این کشور می شد ممنوع می باشد کردها از موقعیت ضعیف خود خارج شدند. و به دلیل همسایگی کردهای دو کشور با هم دارای روابط فرهنگی با هم بودند کردها عراق با ایران بعد از صدام روابط و مناسبات جدیدی را آغاز نمودند (بخاش^۲، ۲۰۰۴: ۱۹). همچنین تشابه زبانی می تواند در بستری از استراتژی های مناسب زمینه ساز همکاری دو کشور را فراهم آورد. به دلیل حضور پر قدرت کردها در محافل سیاسی عراق و تمرکز ایران برای رشد منطقه کرد نشین عراق بستر مشارکت دو کشور در این زمینه فراهم شده است.

^۱Kubba
^۲Bakhash

شکل شماره ۲: قلمرو حوزه نفوذ احزاب سیاسی کُرد عراق، ایران، ترکیه و سوریه؛ منبع: صادقی و همکاران،

۱۳۹۵

یکی دیگر از مولفه های بسترهای روابط راهبردی ایران و عراق، ساختار سیاسی جدید عراق می باشد. یکی از عواملی که در دولت جدید عراق مشهود می باشد تغییر ساختار آن به نظامی فدرالیسم است. که این تغییر ساختار، بر روابط این کشور با دیگر کشورها و سیاستهای بین المللی آن تاثیر گذار بوده است. طبق قانون اساسی جدید عراق کشور عراق مستقل می باشد که ساختار آن پارلمانی - دموکراتیک و فدرال است (نانوا و عزتی، ۱۳۹۰: ۱۳). که این قانون به تایید اکثریت عراقی ها رسیده است. طبق ساختار فدرالیسم این کشور، در کشور عراق همه استان و اقلیم ها و ادارات مستقل می باشند و رییس جمهور این کشور نقش اجرا کنندگی در اداره این کشور ندارد و بیشترین قدرت در دست نخست وزیر می باشد و منصب نخست زیر هم طبق رای مجلس این کشور تعیین می گردد که بعد از سرنگونی صدام بیشتر کرسی های مجلس در اختیار شیعیان این کشور می باشد. هر چند بین قومیت ها و مذاهب عراق اختلافاتی وجود دارد ولی در نهایت حرف آخر را قانون اساسی این کشور تعیین می نماید (نادری، ۱۳۸۶: ۵۰).

حکومت صدام و رژیم بعث عراق تهدیدهایی زیادی را در مرزهای ایرن کشور با ایران بوجود آورده بود که حتی اگر حکومت جدید عراق به یک حکومت غیر دینی تغییر یابد نیز خطرش برای امنیت ایران به مراتب کمتر می باشد. مشارکت شیعیان در سیاست و از انزوا درآمدن کردها و به قدرت رسیدن مرجعیت و تدوین قانون اساسی جدید عراق و پایه گذاری قانون بر اساس اصول دموکراسی و حذف رژیم بعث باع بوجود آمدن عراق دموکرات جدید گردیده است. و همچنین بخار اینکه تبدیل به کشوری شده است که قومیت و مذهب های مختلف در سیاستگذاری آن مشارکت دارند گسترش روابط با این کشور جز اهداف سیاستگذاران کشور می باشد به عنوان از آنجا که عراق اولین کشور عربی منطقه است که در آن اقلیت قومی و مذهبی در قدرت

ماهنامه علمی (مقاله علمی-ترویجی) جامعه شناسی سیاسی ایران، سال پنجم، شماره هشتم، مرداد ۱۴۰۱

سهیم می‌شوند، می‌تواند به الگو و بستری مناسب برای توسعه همکاری‌های سیاسی و فرهنگی ایران در نظر گرفته شود (تلاشان، ۱۳۸۹: ۱۲۱).

یکی دیگر از بسترهای اتحاد راهبردی ایران و عراق، شکل‌گیری گروه‌های تکفیری -سلفی در این کشور است. پس از سرنگونی صدام، بسیاری از گروه‌های سنی و حزب بعث عراق برای بدست آوردن موقعیت و قدرت در کشور، شروع به حمایت و ایجاد گروه‌های ترریستی و تکفیری -سلفی، نمودند این گروه‌ها با استفاده از شرایط بی‌ثبات و ناامن بوجود آمده، این کشور را به منطقه ناامنی تبدیل نمودند و شروع به کشتار مردم بی‌دفاع و مظلوم در این کشور نمودند

بسیاری از گروه‌ها به دلیل تصویری که صدام از شیعیان ارائه نمود برای قدرت نرسیدن شیعیان در این کشور هیچ اقدامی به عمل نیاوردند و بدین گونه این گروه‌ها هر روز قدرتشان در عراق بیشتر شد تا جاییکه که گروه‌های داعش توسط ابو عمر بغدادی بوجود آمد. داعش یکی از زیر مجموعه‌های جریان وهابیت است که با توجه استراتژی‌های غلط منطقه قدرت یافته است. داعش منشعب شده از وهابیت است و آنها معتقد هستند که احکام اسلام باید به صورت اولیه خود اجرا گردد و همچنین آنها معتقد هستند که مذاهب بوجود آمده از اسلام مثل تشیع اشتباه بوده و و باید از بین برود (نعمت‌پور، ۱۳۹۳: ۱). بعد از ناامنی‌ها و خشونت‌هایی که توسط گروه داعش در عراق اتفاق افتاد عراقی لزوم روابط با کشور ایران را درک نموده و در صدر دستور سیاست‌های خارجی خود قرار دادند.

پس از سرنگونی صدام حسین، نفوذ ایران در عراق گسترش یافت به همین دلیل بود که کشورهای عربی دیگر مانند عربستان سعودی، ایران هراسی را تقویت کردند. عراق یکی از کشورهایی است که قدرت های منطقه ای و بین المللی برای روابط و دخالت در امور آن با یکدیگر رقابت می کنند. روند روابط ایران و عراق هرگز ثابت و ایستا نبوده است. از این رو می توان نتیجه گرفت که در آینده احتمالاً از سطح تعاونی به خصومت یا رقابت تغییر خواهد کرد. در روند تحولات سیاسی جدید منطقه، عراق جدید مهم ترین عامل پیوند راهبردی ایران با حوزه اصلی نقش و نفوذ در منطقه و نیز ایفای نقش های متناسب با منابع محوری قدرت می باشد. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران افزایش قدرت شیعه در منطقه افزایش یافته است گسترش یافته و موجب افزایش قدرت ایران در خاورمیانه شده است.

تقویت پتانسیل های سیاست خارجی ایران از طریق نقش و عنصر شیعه در عراق جدید زمانی محقق می شود که نقش عنصر شیعه در چارچوب برقراری روابط راهبردی میان ایران و عراق تعریف شود. بر این اساس، ارتقای حاکمیت عراق و در نتیجه توانمندسازی فرصت های ظرفیت سازی در سطح بین دولتی در زمینه های سیاسی، امنیتی، فرهنگی و اقتصادی به نفع هر دو کشور خواهد بود. ایران از طریق باز تعریف نقش خود در رابطه با دولت عراق، مثل مشخص نمودن نقش خود در امنیت منطقه و دست یابی به ارتباطات مناسب با کشورهای عربی و حوزه خلیج فارس تعاملات خود با دولت عراق را متحول نماید. منطق پیوند راهبردی به این واقعیت برمی گردد که بازی های قدرت آینده در منطقه خاورمیانه صرفاً بر پایه های ایدئولوژیک متمرکز نخواهد بود، بلکه ناگزیر به تحکیم دامنه نفوذ و نقش های منطقه ای دولت ها خواهد بود. بنابراین، نقش و نفوذ ایران در منطقه به سطح ارتباط راهبردی و مدیریت روابط با گروه های سیاسی متحد به منظور تحکیم موقعیت و عملکرد خود در قدرت عراق بستگی دارد. عملکرد و فعالیت بلندمدت این گروه ها تنها در گرو حضور آن ها در چارچوب حکومت و مشروعیت و حمایت مردمی است. به همین دلیل، اثربخشی جمهوری اسلامی ایران از طریق گروه های سیاسی اخیر باید در نهایت صرفاً از مسائل امنیتی و منازعه ای فراتر رفته و به سمت کارکردهای راهبردی و رهبری سوق داده شود. از رقابت سازنده یا غیرسازنده در میان بازیگران اصلی منطقه ای و فرامنطقه ای وجود داشته است. در گذشته حضور بازیگران خارجی مداخله گر عامل اصلی موازنه قدرت و سیاست در منطقه فرض می شد. شکل های اخیر و شرایط سیاسی جدید مانند بحران عراق واقعیت های سیاسی و فرهنگی بسیاری را در منطقه آشکار کرد. بنابراین نقش قدرت های بزرگ در این منطقه هر روز با چالش های جدی مواجه است. مهمترین دلیل این امر مقاومت ملتها و بیزاری افکار عمومی از حضور نیروهای خارجی و مداخله روزافزون آنها در امور جوامع منطقه است. همانطور که بحران عراق نشان داد، ترویج روند دموکراسی و انجام جنگ علیه تروریسم با ابزارهایی مانند عملیات نظامی مستقیم، نه زبان مشترک و قابل فهمی در میان توده های خاورمیانه پیدا می کند و نه مخاطبان پذیرایی خواهد یافت. چنین موقعیت هایی نشانه دیگری از نقش مهم بازیگران منطقه ای مانند ایران است که از منابع مستقلی از قدرت فرهنگی، اجتماعی و سیاسی برخوردار است که به نوعی عناصر متعادل کننده در سطح منطقه هستند. بسترهای روابط ایران و عراق علاوه بر مولفه های فرهنگی و بررسی و توجه به عامل شیعی بودن عراق شامل مواردی همچون مولفه های ژئوپلیتیکی، ژئواکونومیک عراق، ساختار سیاسی جدید عراق، ژئوپلیتیک شیعه و روابط ایران و عراق، شکل گیری گروه های تکفیری -سلفی می باشد که آنها نیز باید مورد توجه سیاستمداران قرار گیرد.

- گلچین، علی، امیری مقدم، رضا (۱۳۹۷). جامعه‌شناسی امنیتی در عراق، تهران، دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی داوود وندی نصراله؛ زرگر، افشین (۱۳۹۹). شیرزادی رضا. تأثیرات متقابل منازعات ملی-منطقه ای بر دولت-ملت سازی ناقص در عراق.
- اسدی، علی اکبر؛ راستگو، محمدزمان. (۱۳۹۸). گسل ها و چالش یکپارچگی عراق: آثار و پیامدهای امنیتی برای ایران. *سیاست جهانی*, ۸(۲), ۱۰۷-۱۳۸.
- طارمی، کامران (۱۳۹۵). سیاست خارجی ایران در قبال عراق اشغالی ۲۰۰۵-۲۰۰۳، فصلنامه مطالعات خاورمیانه، سال بیست و سوم شماره ۱ (پیاپی ۸۳، بهار)
- کامران، حسن؛ محمدپور، علی؛ جعفری، فرهاد. (۱۳۹۱). محیط شناسی ژئوپلیتیکی ایران-عراق. *جغرافیا*, ۳۳(۱۰), ۲۱۱-۲۵۲.
- برزگر، کیهان (۱۳۸۵). سیاست خارجی ایران در عراق جدید، انتشارات مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام، چاپ اول
- مظفری، عبدالمجید (۱۳۹۰). بقدرت رسیدن شیعه در عراق و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی - دانشکده علوم سیاسی
- عزتی، عزت الله؛ نانو، سهیلا (۱۳۹۰). سیاست خارجی ایران و چالش های فراروی ایران با تغییر ساختار سیاسی در عراق. *دانشنامه*, ۴(۲ (۸۰ تابستان ۱۳۹۰)), ۱۳۵-۱۵۳.
- جعفری، ولدانی، اصغر (۱۳۷۴). چشم داشت های ترکیه به شمال عراق، اطلاعات سیاسی - اقتصادی مرداد و شهریور ۱۳۷۴ - شماره ۹۵ و ۹۶
- نادری، محمود (۱۳۸۶) چگونگی روند دولت سازی در عراق پس از صدام و مایه های ناامنی، ماهنامه اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۲۳۷ و ۲۳۸.
- مجتهدزاده، پیروز (۱۳۷۲) کشورها و مرزها در منطقه ژئوپلیتیک خلیج فارس، ترجمه حمیدرضا ملک محمدی نوری، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی.
- سریع القلم، محمود (۱۳۷۴) تبیین مبانی سیاست خارجی عراق، فصلنامه مطالعات خاورمیانه، شماره ۲.
- صادقی، سیدشمس الدین، مارابی، مهدی، اکسا، نرگس (۱۳۹۵) ایران - عراق چشم اندازی بر راهبردی شدن مناسبات دو جانبه، فصلنامه پژوهش های روابط بین الملل، دوره اول، شماره بیست و دوم.
- گلچین، علی، امیری مقدم، رضا (۱۳۹۷) جامعه‌شناسی امنیتی در عراق، تهران، دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی.